

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Томашиної Галини Петрівни «Передумови становлення та розвиток сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині (1874 р. – початок ХХІ століття)», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки

Актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковими програмами.

Упродовж останніх років розвиток сільськогосподарської справи в Україні привертає особливу увагу істориків науки. Адже в сучасних умовах реформування аграрного сектору сільськогосподарська дослідна справа України виступає дієвим важелем забезпечення високоякісною продукцією на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Аналіз змісту дисертації Г. П. Томашиної дає підстави стверджувати, що дослідження присвячене актуальній проблемі аграрної науки – здійсненні цілісного і комплексного аналізу процесу становлення та розвитку сільськогосподарської справи на Кіровоградщині наприкінці ХІХ – початку ХХІ століття, її науково-організаційного забезпечення в регіоні, що позначилося на ефективності ведення рослинництва та тваринництва на основі наукових надбань учених наукових дослідних установ. Сучасний стан і напрями науково-інноваційного забезпечення аграрного виробництва Кіровоградської області слід використовувати для подальшого розвитку та удосконалення виробництва органічної та екологічно безпечної сільськогосподарської продукції в умовах ринкової економіки відповідно до вимог СОТ та міжнародних і європейських стандартів.

Становлення та розвиток сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині включає широкий спектр питань, що торкається зародження організаційних основ галузевого дослідництва в регіоні, значення для розвитку аграрної науки України напрацювань дослідних установ і вчених Кіровоградщини, комплексного наукового супроводу аграрного виробництва області на розвиток галузей рослинництва та тваринництва. У зв'язку з цим наукове дослідження Г. П. Томашиної вирізняється, насамперед, актуальністю, адже спрямовано на висвітлення недостатньо відображених раніше результатів діяльності дослідних установ Кіровоградщини кінця ХІХ – початку ХХІ ст., що мають вагомe значення в забезпеченні новітніми наукоємними розробками аграрного виробництва не лише в регіоні, але й в контексті розвитку аграрної науки в Україні.

Обравши для дослідження актуальну тему, дисертантка приділила велику увагу науково-організаційним основам ведення сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині наприкінці ХІХ – початку ХХІ ст. та їх практичному впровадженню у вітчизняному аграрному виробництві. З огляду на зазначену наукову проблематику, дисертаційне дослідження Г. П. Томашиної має важливе як теоретичне, так і прикладне значення і відповідає профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.373.01.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до загального напрямку наукових досліджень Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН і є складовою наукових тем: «Концептуальні та методологічні основи науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку аграрної науки в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0116U002099) та «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U002103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. Дисертаційна робота «Передумови становлення та розвиток сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині (1874 р. – початок ХХІ століття)», виконана Г.П. Томашиною, є самостійним науковим дослідженням, в якому розкривається процес становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині в аспекті його науково-організаційного забезпечення, якісно-кількісних змін у складі наукових організацій, особистісному вимірі в оцінці наукових результатів учених, їх позиціонування на тлі надбань галузевої наукової думки та економічних, політичних і екологічних викликів кінця ХІХ – поч. ХХІ ст.

Базуючись на змістовній, багатоаспектній фактологічній основі, дисертаційне дослідження дає змогу доповнити прогалини в історії розвитку сільськогосподарської науки, сприяє об'єктивному переосмисленню та узагальненню досвіду в галузі історії науки, допомагає правдиво висвітлити маловідомі сторінки історії вітчизняної аграрної науки та сільськогосподарської дослідної справи в Україні.

Обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертаційній праці основних узагальнень, положень не викликає сумнівів і заперечень. Вони переконливо підтверджуються застосуванням різноманітних методів дослідження, численними фактами, статистичними даними, їх зіставленням та ретельним аналізом, низкою посилань на архівні документи, джерела нормативного характеру, довідково-інформативні матеріали, періодичні видання, що дало змогу авторці дисертації всебічно проаналізувати досліджувану проблему, а також дозволило уточнити та доповнити деякі твердження, переконатися в повноті і достовірності походження інформації.

Дисертантка розробила структуру дисертації відповідно до предмету та завдань дослідження, підбрала систему методів наукового пошуку, що дозволило отримати виважені науково-обґрунтовані висновки, які мають важливе теоретичне і практичне значення для повноцінного відтворення процесу становлення й розвитку сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині наприкінці ХІХ – початку ХХІ століття.

Основні наукові положення, які одержані за результатами досліджень, відображені в висновках.

Для успішного розв'язання дослідницьких завдань у роботі використовувалися різні методи історичного дослідження, що відповідають принципам історизму, об'єктивності пізнання, цілісності і всебічності, системності й комплексності в історичній науці

Проаналізовані джерела і література дозволили виявити основні тенденції становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в різні періоди, розкрити пріоритетні напрями наукового пошуку, зміну наукових парадигм, встановити визначальну роль теоретико-методологічних та науково-організаційних засад дослідництва аграрного спрямування Кіровоградщині на розвиток сільськогосподарського виробництва регіону.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях. Дисертанткою вперше досліджується процес становлення та розвитку сільськогосподарського дослідництва на Кіровоградщині наприкінці ХІХ – початку ХХІ століття в контексті його науково-організаційного супроводу.

У запропонованому дослідженні введена до наукового обігу низка раніше не опублікованих документів, офіційних документів органів державної влади, наукових і громадських організацій, офіційних установ, праць учених-аграріїв, що дало можливість авторці вперше відтворити цілісну картину становлення і розвитку сільськогосподарської дослідної справи на теренах Кіровоградської області, виділити основні її періоди, визначити науково-організаційні засади, основні соціально-економічні, суспільно-політичні та технологічні чинники, які впливали на її трансформацію.

Вагоме значення в дисертаційному дослідженні приділено науковим розробкам учених дослідних установ Кіровоградщини на розвиток рослинництва і тваринництва від зародження організаційних основ галузевого дослідництва до сучасного науково-інноваційного забезпечення аграрного виробництва регіону.

Основні результати дисертації знайшли відображення у 20 наукових публікаціях, серед яких 4 статті у фахових наукових виданнях України з історичних наук, 1 стаття в іноземному науковому виданні, 13 публікацій у збірниках матеріалів наукових конференцій, 2 – додатково відображують результати дослідження.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність. Подана до захисту дисертація підпорядкована виконанню мети та основних завдань дослідження. Рукопис складається зі вступу, чотирьох розділів, що в свою чергу поділяються на підрозділи, висновків, списку використаних джерел (408 найменувань) та 42 додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, обґрунтовано мету та сформульовано завдання, визначено об'єкт і предмет, хронологічні межі, розкрито методологічну основу дослідження, показано наукову новизну отриманих результатів та їх практичне значення, апробацію результатів дисертації, наявність публікацій за темою дослідження та структуру роботи.

Звертає на себе увагу теоретичне і практичне значення одержаних результатів, яке полягає в тому, що теоретичні узагальнення, оцінки, висновки та практичні рекомендації можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з розвитку вітчизняної науки та її окремих напрямів, зокрема історії науки й техніки, історії сільського господарства, спецкурсів з історії України, інноваційного розвитку аграрного виробництва, історико-краєзнавчих досліджень Кіровоградської області тощо.

Аналізуючи стан наукової розробки проблеми, авторка дає історіографічний огляд виявленим публікаціям, характеристику джерельної та методологічної бази наукового дослідження.

Історіографічний огляд літератури із зазначеної проблеми показав відсутність в науковому просторі ґрунтовного дослідження, присвяченого комплексному висвітленні й узагальненні науково-організаційних основ становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині наприкінці ХІХ – початку ХХІ століття.

Використання проблемно-хронологічного принципу історичного дослідження дало можливість дисертантці виділити при аналізі історіографії проблеми три періоди: період імперської доби (1908-1917 рр.), радянський (1917 – 1991 рр.) та період незалежності України (1991 -2019 рр.). Водночас, на наш погляд, авторкою недостатньо приділено уваги аналізу праць, опублікованих в період імперської доби та радянський період (20-30-і рр.), про що свідчить обмежений обсяг виділених сторінок дисертації (с. 28 дисертації).

Цілком закономірним є виділення дисертанткою груп праць за таким предметно-тематичним спрямуванням, як: становлення галузевої дослідної справи на Кіровоградщині; науковий супровід сільськогосподарської виробництва в другій половині ХХ ст.; інноваційне забезпечення аграрного сектора в ХХІ ст.; наукові здобутки вчених-аграріїв регіону.

Вагоме місце в історіографії досліджуваної проблеми посіли наукові розвідки, опубліковані в другій половині ХХ ст. (50 – 90-і рр.) та в роки незалежності Україні. Особливу увагу дисертантка акцентує на аналізі сучасних публікацій у галузі сільськогосподарської дослідної справи – В. В. Савранчука, А. О. Бабича, А. А. Бабич-Побережної, Н. П. Коваленко та ін.

Для висвітлення більш повної та достовірної інформації про особливості науково-організаційної діяльності сільськогосподарських дослідних установ Кіровоградщини у досліджуваній період дисертантка залучила до наукового обігу широкий комплекс джерел, різних за походженням, видами, формою, ступенем персоніфікації, ознаками та змістом. Основу джерельної бази дослідження становили матеріали фондів Державних архівів Кіровоградської та Херсонської областей; архіву ІСГС НААН, матеріали, що стосуються діяльності Єлисаветградського товариства сільського господарства і станції випробування землеробських машин і знарядь ЄТСТГ тощо.

Одним із важливих джерел у дисертаційній роботі слугували наукові праці вчених: С.Ф. Архангельського, Н.Г. Бондаренко, О.С. Волошина, М.Х. Галука, В.М. Гільтебрандта, І.М. Гульванського, К.М. Демешка, М.І. Ірлікова, А.К. Лещенко, С.Г. Литвина, В.В. Литвиненка, В.Т. Маткевича, Л.Р. Медведєвої, В.І. Нагибіна, І.К. Паламаренка, Л.М. Пальчука, П.М. Підвезеного, М.Є. Прика, В.В. Савранчука, О.М. Суворинова, І.С. Тарана, О.К. Устинчика, Ф.Д. Шпурика, М.Т. Федоровського та ін.

Застосування в дисертаційному дослідженні порівняльно-історичних, статистико-аналітичних, описових, проблемно-хронологічних, соціологічних методів сприяло комплексному розкриттю предмету дослідження та дало можливість розкрити зміст, особливості і динаміку становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині в контексті

діяльності науково-дослідних установ, профільних наукових та громадських організацій, відомих учених-аграріїв.

Аналіз другого розділу дисертаційного дослідження «Становлення сільськогосподарської дослідної справи на теренах Кіровоградщини» свідчить, що дослідниця особливу увагу приділила процесу започаткування сільськогосподарського дослідництва, яке припадає на кінець XIX ст. і бере свій відлік з часу заснування на півночі Херсонської губернії Єлисаветградського земського реального училища та створеної при ньому метеорологічної станції. Авторкою розкрито внесок її керівника Г. Я. Близніна в розробку методів накопичення вологи в ґрунті.

Вагоме місце в дисертаційному дослідженні приділено трансформаційним процесам дослідницьких установ аграрного спрямування Кіровоградщини, внаслідок яких було засновано сучасну науково-дослідну установу - Інститут сільського господарства Степу НААН. Упродовж досліджуваного періоду було засновано: станцію випробування землеробських машин та знарядь Єлисаветградського товариства сільського господарства (1908-1911), Аджамську сільськогосподарську дослідну станцію (1912-1932), Українську науково-дослідну станцію олійних культур (1932-1955); Кіровоградську державну сільськогосподарську дослідну станцію (1956-1985; 1994-2004; 2012- 2018); Кіровоградське НВО «Еліта» (1986-1994); Кіровоградський інститут агропромислового виробництва УААН (2005-2011).

На наш погляд, авторці дисертаційного дослідження вдалося розкрити особливості заснування, виділити основні завдання та проаналізувати наукові здобутки дослідних установ Кіровоградщини. Зокрема, виділено вагомий внесок у науково-методичний супровід станції випробування землеробських машин та знарядь Єлисаветградського товариства сільського господарства професора, декана механічного факультету КПІ К. Г. Шиндлера. Розкрито основні завдання станції, до яких належало: випробовування землеробських машин і знарядь у різних виробничих умовах; розробка способу механічного обробітку ґрунту, здатного забезпечити збереження вологи у трипільних сівозмінах; порівняння різних видів ґрунтообробної техніки; забезпечення функцій демонстраційно-показового господарства.

Аналізуючи основні напрями наукової діяльності Аджамської сільськогосподарської станції (АСГДСГ), дисертантка з дотриманням принципу поступовості, цілком логічно виділила такий спектр наукових досліджень, як: сівозміни, рільництво, сортовипробування і насінництво, агрохімічні дослідження ґрунту тощо. Авторкою розкрито вагомий внесок у науково-дослідницьку діяльність учених АСГДСГ, зокрема О. К. Горобець (сортівипробування), М. І. Ірликов (рільництво), Г. Є. Заворицький (агротехніка), Г. Ю. Мордовський (агрохімічні дослідження), М. Є. Прик (сівозміни), О. А. Созінов (поширення наукових досліджень).

Зміна пріоритетів у сільськогосподарській дослідній справі на Кіровоградщині для потреб колгоспно-радянського виробництва та економіки сприяла реорганізації АСГДС в 1932 р. в Українську науково-дослідну станцію олійних культур (УНДСОК). Одним із основних завдань її було створення на науковій основі високопродуктивних сортів олійних культур, придатних для вирощування у степовій зоні УСРР. Дисертанкою з'ясовано та виділено

фундаментальні дослідження, які проводилися в УНДСОК, зокрема виведення 4 сортів рицини, 2 сорти перили, 2 сортів льону та розроблення основних елементів агротехніки соняшнику, рицини, льону олійного, ріпаку озимого та ін. Цілком логічним і закономірним є розкриття дисертанткою внеску у результати діяльності УНДСОК таких вчених, як: С.Ф. Архангельського, П.Т. Бутенко, В.М. Гільтербранта, Г.Є. Заворицького, А.К. Лещенко, С.Г. Литвина, Г.Ю. Мордовського, С.Т. Мусієнко, О.А. Созінова, І.С. Тарана, Ф.Д. Шпурик та ін.

Висвітлюючи у третьому розділі дисертаційного дослідження особливості наукового забезпечення сільськогосподарського виробництва Кіровоградської області в 1956-1990 роках, дисертантка особливу увагу зосередила на супроводі діяльності колгоспів і радгоспів регіону новітніми науковими розробками, що були спрямовані на підвищення продуктивності в рослинництві та тваринництві. Цьому сприяла, як зазначає авторка, організація у 1956 році Кіровоградської обласної сільськогосподарської дослідної станції, що охоплювала основні напрями галузевого виробництва (рільництво; ґрунтознавство; селекція і насінництво; тваринництво; механізація; економіка; пропаганда), що позначилося на комплексному науковому забезпеченню діяльності колгоспів і радгоспів регіону та забезпечувало новий рівень сільськогосподарської дослідної діяльності в регіоні. Наукове обґрунтування поділу Кіровоградської області на ґрунтовокліматичні райони, започаткувало диференційований підхід до запровадження в 189 господарствах регіону системи землеробства.

Авторкою встановлено, що створення у 1960 році експериментальної мережі КДСГДС сприяло ефективному функціонуванню в регіоні науково обґрунтованої системи насінництва, що забезпечувала впроваджувалися нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур, адаптованих до умов недостатнього зволоження та зростання обсягів виробництва та реалізації сортового насіння. Кіровоградська зональна агрохімічна лабораторія, заснована в 1964 р. як структурний підрозділ КДСГДС, проводила постійний моніторинг родючості ґрунтів Кіровоградщини, розробляла картограми вмісту основних поживних речовин у ґрунті та орієнтовні системи удобрення сівозмін, виявляла найбільш ефективні та не доцільні для застосування в регіоні добрива. В процесі дослідження з'ясовано, що КДСГДС вивела 22 сорти сої різного напрямку використання, 15 високопродуктивних, стійких до хвороб і шкідників сортів соняшника, низку сортів льону олійного, еспарцету та коріандру, що за продуктивністю перевищували існуючі на той час сорти-стандарти.

На думку дисертантки, організація у 1986 р. Кіровоградського НВО «Еліта», як єдиного науково-методичного центру АПК Кіровоградської області, сприяла подальшому вдосконаленню в регіоні системи насінництва зернових, олійних і кормових культур й забезпеченню потреб Кіровоградської області в сортовому насінні та племінному молодняку ВРХ, свиней, овець. Авторкою обґрунтовується, що саме завдяки широкому застосуванню в господарствах області наукових напрацювань із удосконалення технологічних процесів вирощування сільськогосподарських культур та комплексному науковому супроводі розвитку в регіоні рослинництва впродовж 1960-1990 рр. відбулося зростання середньої врожайності зернових культур у 2,5 рази.

Найбільш інформативним під кутом зору наукового супроводу сільськогосподарської дослідної справи в сучасній Україні виявився розділ 4 «Розвиток сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині в незалежній Україні». На широкій законодавчій основі авторці вдалося простежити трансформацію напрямів діяльності галузевих наукових установ регіону в 1991-2018 роках. Цілком погоджуємося з думкою дисертантки про те, що в 1991 р. зі становленням незалежності України, за якої відбулося законодавче регулювання наукової та науково-технічної діяльності (1991, 1998, 2000) та запровадження приватної власності на землю (2001), визначилися нові умови розвитку аграрної науки в Україні, що впливали на трансформацію діяльності сільськогосподарських дослідних установ Кіровоградщини. Нова законодавча база регулювання наукової діяльності в Україні передбачала існування як державних, так і приватних дослідницьких установ, що сприяло заснуванню в Кіровоградській області науково-виробничої фірми «Агросвіт» (1996), яка постачає аграрну продукцію, перевірену до адаптації в умовах регіону та приватного підприємства «Наукова селекційно-насінницька фірма «Соєвий вік» (2001), що створює високопродуктивні сорти сої для органічного виробництва.

Цілком обґрунтованою є думка дисертантки про те, що функціонування з 1998 р. на базі установи Центру наукового забезпечення АПВ Кіровоградської області, до складу якого входять Центральноукраїнський національний технічний університет і Кіровоградська філія ДУ «Держґрунтохорона», сприяло поступовому насиченню аграрного сектору регіону науковими розробками, адаптованими до місцевих умов зони недостатнього зволоження. Реорганізація у 2005 р. КДСГДС УААН у Кіровоградський інститут агропромислового виробництва підвищила рівень галузевої дослідницької діяльності в регіоні, а зменшення бюджетних асигнувань на аграрну науку в Україні з 2012 р., вплинуло на скорочення чисельності працівників та напрямів досліджень установи, що в 2012-2015 рр. зазнала низку перейменувань.

Водночас, як зазначає дисертантка, враховуючи високий рівень досліджень КДСГДС НААН та позитивний імідж установи, якісний насінневий матеріал і наукові розробки, якої широко використовувалися не лише в Кіровоградській області, а й за її межами, а також нагальну потребу високофахового науково-консультаційного забезпечення агроформувань зони ризикованого землеробства центральних регіонів України, КДСГДС НААН 7 вересня 2018 р. перейменовано в Інститут сільського господарства Степу НААН, стратегічною ціллю якого є просування наукових розробок і технологій, що сприяють формуванню в зоні Степу інноваційної складової аграрного виробництва. Сьогодні це провідна науково-дослідна установа аграрного спрямування регіону, здійснюючи комплексне наукове забезпечення агроформувань Кіровоградської області, забезпечує зростання продуктивності сільськогосподарських культур і тварин, позитивно впливаючи на економічні показники ефективності галузі агровиробництва. Однією з головних її функцій – просування на аграрний ринок наукових розробок і сучасних технологій, які здатні забезпечити інноваційну складову сільськогосподарського виробництва у зоні Степу України. Авторкою встановлено, що науково-дослідна робота ІСГС НААН здійснюється шляхом впровадження понад 50 наукових розробок

за напрямками: землеробство, рослинництво, зоотехнія, сорти і гібриди рослин, механізація в сільському господарстві, моделі економічного розвитку, трансфер інновацій.

Висновки дисертаційного дослідження довершують змістовну компоненту розділів, відповідають меті і заявленим задачам.

Особливу увагу приділено в дисертаційному дослідженні 42 додаткам, розміщеним на 88 аркушах тексту. Інформаційний зміст їх свідчить про глибокий аналіз і узагальнення результатів наукового пошуку галузевого дослідницького сектору Кіровоградщини від часу його зародження до теперішнього часу.

В цілому дисертаційне дослідження Г. П. Томашиної є помітним явищем сучасного наукового життя і розкриває перспективи подальших наукових пошуків в галузі сільськогосподарської дослідної справи.

Проаналізувавши зміст вступу, чотирьох розділів і підрозділів, а також отриманих результатів ми дійшли висновку, що робота виконана на належному науково-теоретичному та методичному рівнях. Мета, завдання, об'єкт і предмет чітко визначені, органічно взаємопов'язані між собою, що свідчить про комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Зміст автореферату відповідає основним положенням і результатам дисертації, які достовірні, мають наукову новизну та відповідають вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України.

Зауваження та дискусійні положення. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Г. П. Томашиної, її актуальність, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, вибір методологічних підходів, історіографічної та джерельної бази варто зазначити, що проаналізоване дисертаційне дослідження містить деякі дискусійні положення та зауваження, а саме:

По-перше, на наш погляд, більш вдалою була б назва дисертаційної роботи «Становлення та розвиток сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині (кінець XIX – початок XXI століття)». Адже процес становлення передбачає передумови зародження знань з аграрного дослідництва. Про це зазначається авторкою в підрозділі 2.1. «Започаткування сільськогосподарського дослідництва в північній частині Херсонської губернії». За нижню хронологічну межу дослідження слід було б узяти кінець XIX ст., а не конкретизувати лише до 1874 р. як до дати заснування метеорологічної станції, оскільки наукові основи сільськогосподарської дослідницької діяльності заклалися з моменту заснування Єлизаветградського земського реального училища (1870 р.) та були пов'язані із проведенням досліджень щодо визначення вологості ґрунту за спостереженнями Єлизаветградської земської метеорологічної станції впродовж 1887 — 1889 рр. під керівництвом Г. Я. Близніна, про що свідчить перелік його праць (додаток Г), а також створенням Єлизаветградського товариства сільського господарства (1899 р.). Підтвердженням цьому є також наукова гіпотеза сучасного дослідника, професора В. А. Вергунова про те, що започаткування наприкінці XIX ст. діяльності перших дослідних полів на

українських землях, у переважній більшості, відбувалося за ініціативи сільськогосподарських товариств (с.64 дисертації).

По-друге, доцільно було б більш ширше обґрунтувати актуальність теми дисертаційного дослідження, звернувши увагу на такі її аспекти: доля внеску регіону в експорт сільськогосподарської продукції відповідно до вимог СОТ та європейських і світових стандартів, адже Україна як аграрна країна займає лідируюче місце в світі з експорту соняшника і соняшникової олії, ячменю, кукурудзи, жита пшениці тощо; виробництво органічної продукції, зокрема приватним підприємством «Наукова селекційно–насінницька фірма «Соєвий вік» високопродуктивних сортів сої, що спрямовано на розв'язання не лише економічних і екологічних проблем, але й соціальних – збереження і поліпшення здоров'я населення.

По-третє, деякі компоненти наукового апарату дисертаційного дослідження потребують більш логічного і конкретного обґрунтування. Це торкається задач дослідження, зокрема другої – розробити періодизацію розвитку сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині, що є частиною першої задачі. Адже періодизація як метод історичного дослідження відноситься до важливих методологічних проблем сільськогосподарського дослідництва. Саме тому дисертантка при розкритті методологічних основ дослідження в п.1.3 дисертації, застосовуючи метод періодизації, цілком закономірно процес становлення і розвитку сільськогосподарського дослідництва на Кіровоградщині поділяє на періоди. Стосовно виділеної періодизації становлення і розвитку сільськогосподарської справи на Кіровоградщині у висновках дисертації (с.234) та автореферату (с.18), то вона повинна розглядатися як неперервний процес. У зв'язку з цим, на наш погляд, дисертантці не варто було б виділяти окремо періоди становлення (два) та періоди розвитку сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині (чотири) наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

По-четверте, аналізуючи такі джерела, як архівні матеріали та праці вчених сільськогосподарської дослідної справи Кіровоградщини з метою більш повної і достовірної інформації, слід було б указати на кількість опрацьованих та вперше залучених до наукового обігу архівних документів. Це дало б можливість посилити наукову новизну одержаних результатів дисертаційного дослідження. Висвітлюючи наукову спадщину вчених-дослідників сільськогосподарської справи Кіровоградщини варто було б провести контент-аналіз їх праць та виділити пріоритетні напрями їх наукової діяльності, що значно збагатило б джерельну базу та зміст дисертаційного дослідження.

По-п'яте, враховуючи сучасний стан інноваційного розвитку аграрного сектору Кіровоградської області, бажано було б запропонувати практичні рекомендації щодо впровадження сучасних наукових розробок ІСГС НААН України в аграрне виробництво Кіровоградщини.

Водночас, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Г. П. Томашиної. Здобувачка продемонструвала творчий підхід у виборі методологічного інструментарію дослідження,

продемонструвала рівень своєї наукової кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України. Дисертація Г. П. Томашиної є самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-теоретичному рівні. Одержані в роботі науково обґрунтовані результати в сукупності забезпечують вирішення наукового завдання – комплексному висвітленні й узагальненні науково-організаційних основ становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині наприкінці ХІХ – початку ХХІ століття.

За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових розробок дисертаційна робота Томашиної Галини Петрівни «Передумови становлення та розвиток сільськогосподарської дослідної справи на Кіровоградщині (1874 р. – початок ХХІ століття)» відповідає вимогам пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами постановою Кабінету Міністрів України №943 від 20 листопада 2019 року), паспорту спеціальності – історія науки й техніки, а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.07. – історія науки й техніки.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
завідувачка кафедри медико-біологічних
дисциплін і валеології Університету
Григорія Сковороди в Переяславі

Н. І. Коцур
ПІДПИС *Коцур Н.І.*
Засвідчую:
Нач. ВК *Синенко*
Т. 8